

LYUDMILA NÜRSE

A ZENE SZEREPE A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁKOK ETNIKAI IDENTITÁSÁBAN*

A zene és az etnikai/nemzeti identitások közötti kapcsolat kelet-európai példáinak tanulmányozása valóságos „reneszánszát” élte a 20. század utolsó évtizedeiben – egy időben a kelet-európai országok többségét a kommunizmus bukását követően elérő geopolitikai változásokkal. Ekkor különleges figyelem irányult a nemzetállamokhoz kötődő identitások (re)konstrukciójára és (újra)formálására. Bár a kelet-európai országokban élő etnikai kisebbségek a többségi lakossághoz hasonló változásokat éltek meg, kulturális gyökereik megőrzése és újjáélesztése terén szerzett tapasztalataik néhányuk esetében nagyon eltérőek voltak, attól is függően, hogy az európai történelmi és geopolitikai folyamatok eredményeként a határváltoz(tat)ások miként hatottak bizonyos etnikai kisebbségek létrejöttére.¹ A legtöbb kelet-európai országnak hosszú múltra visszatekintő diaszpóráközösségei vannak, a határváltozások szintúgy a múltba vesznek, és amint ez a szlovák etnikai kisebbségi csoport esetében is igaz, a szlovákok már évszázadok óta Magyarországon élnek,² „új hazájukhoz” való viszonyuk ezért más, mint a Kelet-Európában vagy Európa más részein jelen lévő új migránsoké vagy bevándorlóké. A magyarországi szlovákok kulturális identitásának esete két okból is különösen érdekes: egyrészt megfigyelhetők az etnikai csoport kulturális reprodukciójának mintázatai, másrészt vizsgálható, hogy mindez milyen formát ölt Magyarországon, a kommunizmus bukása után egy tágabb kulturális reprodukció és identitásformálódás folyamatában, egy olyan kulturális térben, amelyben e kisebbségi csoport több nemzedéken keresztül együtt élt a többségi népességgel. Bár a szlovák kultúra számos vonatkozásban, kulturálisan és nyelvileg közelebb áll – a nyelv hasonlósága és a közös szláv gyökerek okán – új szomszédjának, a Cseh Köztársaság népének kultúrájához, tagadhatatlan, hogy történelmi és kulturális értelemben a szlovákokat és a magyarokat a kapcsolatok sűrű szála fűzi össze.³

---

* A tanulmány angol nyelvű változata megjelent a *Slovak Journal of Political Sciences* folyóirat 2011, 11(3) számában, 249–266. p.

A zene és az etnikai identitások újjászületése Kelet-Európában

Annak ellenére, hogy egyre nagyobb figyelem irányul a kelet-európai országokban a zene és a nemzeti identitások újjászületésének kutatására, a legtöbb tanulmány elsősorban a zenének az új nemzetállamok politikai diskurzusaiban betöltött szerepével és jelentőségével foglalkozik, és kevesebb figyelmet fordít az embereknek a zenéről alkotott véleményére és zenei preferenciáikra. Tanulmányom mindenekelőtt éppen a zenei preferenciákkal kíván foglalkozni.

Az államszocialista rendszerek összeomlása Közép- és Kelet-Európában a zene és a kultúra területén is új folyamatokat indított el. Az egész régióra érvényesen a múltbéli identitásokat, az új identitásokat és a változó identitásokat is felölelő nagyon összetett kérdéskörrel számos kiadvány foglalkozott. Azt járták körbe, hogy az újonnan függetlenné vált nemzetállamok és etnikai kisebbségeik megújuló identitásának változásában milyen erővel hat a zene, és erről miként gondolkodnak az emberek. A zene egyfelől függetlenebbé vált az államtól, hiszen a szocialista kormányok egyértelműen politikai eszközként is használták a zenét.⁴ Másfelől az identitásformálás új hullámainak szüksége volt a zenére mint *építőkövekre* ahhoz, hogy Európa posztnemzeti kultúráinak új struktúrájában az új nemzeteket elhelyezze. Az *építőkövek* egy része arra szolgál, hogy egy nemzet kulturális örökségét *újrafogalmazza*,⁵ mások a globális zeneiparhoz való viszonyulást fejezik ki – például az Eurovíziós Dalfesztivál, amely a sporteseményeket nem számítva a kommunizmus bukását követően a legnézettebb rendezvény Közép- és Kelet-Európában.⁶

Zenei preferenciák

Bár a zene kutatása mindig is a zenetudósok és etnozenetudósok vagy a zeneszociológusok különleges kutatási területének számított, a zenének az ifjúsági kultúrában és szubkultúrákban, illetve a kulturális és társadalmi reprodukcióban játszott szerepét széles körben vizsgálták. Pierre Bourdieu a zenei ízlést az ízlés és az osztály viszonyának indikátoraként vizsgálta Franciaországban a hatvanas években.⁷ Bourdieu-nak a kulturális és tudástőkére, illetve a társadalmi származásra irányuló kutatása számos zenemű⁸ szerzőjére vonatkozóan is tartalmazott kérdéseket.⁹

A zenével kapcsolatos kutatások többsége az elmúlt években többnyire néprajzi vagy kvalitatív megközelítést alkalmazott. A zene és a nacionalizmus között Kelet-Európa országaiban fennálló kapcsolattal foglalkozó kutatások számának emelkedésével párhuzamosan folyt egy tudományos vita a populáris zene és a kulturális identitások, a zene transznacionális áramlása és a transznacionális zeneipar globális/lokális szerepéről is. Néhány tudós szerint az egyre inkább a globalizáció, a deterritorializáció, a határokon átívelő migrációs folyamatok és a kulturális hibriditás formái által meghatározott világban ezek a folyamatok bizonyos mértékig háttérbe szorították „a »nemzeti« konceptualizációját, fogalmi

értelmezését”. Más tudósok szerint azonban a globalizáció nem teszi elavulttá a nemzetet, sőt: „a nemzet fogalma [...] továbbra is kulcsfontosságú, bár ambivalens kategória annak megértésében, hogy a kulturális textusok és gyakorlatok hogyan működnek közre a személyes és a közösségi identitások megkonstruálásában”.¹⁰ E megállapítást számos olyan tanulmány alátámasztotta, amely a zene és a nacionalizmusnak a szocializmus bukását követően tapasztalható megerősödése, illetve a nemzeti identitások újrafogalmazása közötti kapcsolatokat vizsgálta néhány kelet-európai országban.¹¹

Figyelembe véve, hogy az identitás és a zene viszonyával közvetlenül foglalkozó kvantitatív és kvalitatív kutatások Kelet-Európa etnikai kisebbségei esetében hiányoznak, megközelítésemet egyrészt a meglévő szakirodalom elméleti vizsgálatára, másrészt az ENRI-East projekt¹² etnikai kisebbségi beszámolóiban összegyűjtött információkra alapozva alakítottam ki. Érdemes megemlíteni, hogy a zenének az új nemzeti identitások újratemtésében a kelet-európai országokban betöltött szerepéről írott legtöbb tanulmány ezen államok többségi népességével foglalkozott, a zenének az új etnikai kisebbségi identitások (újra)teremtésében játszott szerepe többnyire háttérbe szorult.

Tanulmányom legfőbb célja ezért annak feltárása, hogy az etnikai szlovákok zenei preferenciái hogyan viszonyulnak ahhoz az etnikai kisebbség által megélt érzéshez, hogy ők a szlovák etnikai/nemzeti kultúrához és helyhez tartoznak.

A zene és egy bizonyos etnikai csoporthoz, illetve annak sajátos, „azonosítható kultúrájához” tartozás viszonyát leíró indikátorok kialakítása¹³ az emberek zenei tapasztalatairól,¹⁴ illetve a nemzeti identitás érzelmi jellegéről¹⁵ született tanulmányokon alapul. Ahogyan DeNora megállapítja: a zene „életre kelt” – „része annak a folyamatnak, amely révén az érzelmek kifejezésének és megtapasztalásának képessége létrejön. [...] Ily módon válik valóságossá az én és a másik, a többiek viszonylatában.”¹⁶ A válaszadók zenei preferenciáit ezért az etnikai identitásukhoz való közelségük segítségével vizsgáltam.

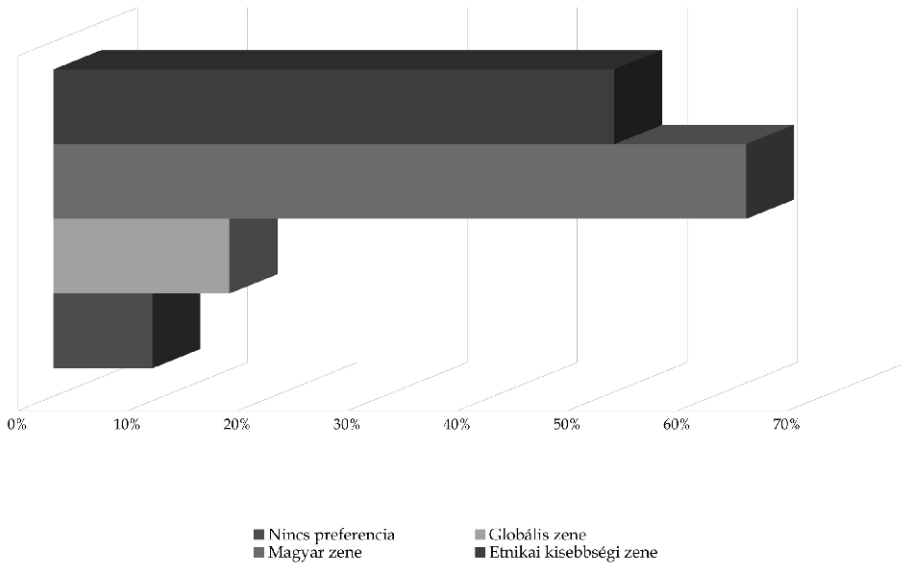
Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy a magyarországi szlovákok milyen zenével azonosulnak mindennapjaikban, illetve hogyan adja át a magyarországi szlovákok idősebb nemzedéke a fiatalabbnak a szlovák kulturális örökséget. A kvantitatív kutatás a zenei preferenciákról és a zenélésben való részvételről négy kérdést tartalmazott.¹⁷

A magyarországi szlovákok zenei választásai

A válaszadók zenei preferenciáit a zene eredete szerint vizsgáltam, vagyis aszerint, hogy a zene mihez köthető: az etnikai kisebbséghez, a lakóhely országához vagy pedig globális jellegű (sem nem szlovák, sem nem magyar eredetű). Az ENRI-VIS kutatás kimutatta, hogy a magyarországi szlovákok körében kiugróan magas a lakóhely szerinti ország (a befogadó ország, Magyarország) zenéjé-

nek kedveltsége (1. ábra), ami markánsan eltér a szlovákiai magyarok, valamint az ENRI-VIS felmérés többi etnikai kisebbségének körében tapasztaltaktól.¹⁸

1. ábra
A magyarországi szlovákok zenei preferenciái (%)

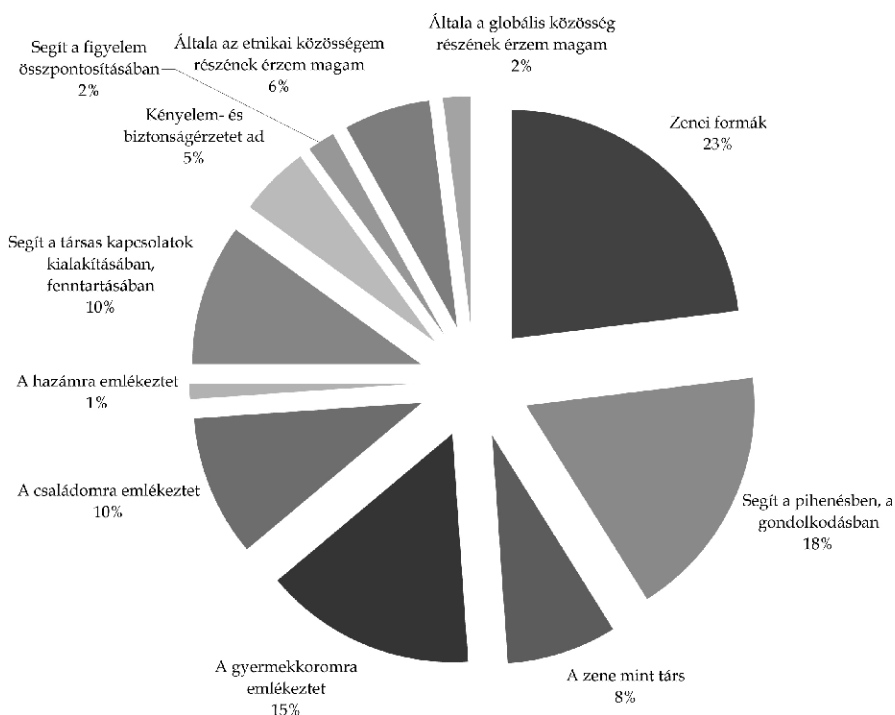
Forrás: ENRI-VIS, 2009/10.

A szlovákok körében a legmagasabb értékeket a lakóhely szerinti ország, Magyarország zenéjének kedveltsége érte el; az egyes zenék – szlovák, magyar, globális – kedveltsége az alábbiak szerint alakult, amikor a válaszadóknak egyetlen választ kellett megjelölniük: helyi (magyar) – 33%, etnikai eredetű (szlovák) – 21%, globális – 5%.

A zene szeretetének okaiként a szlovák válaszadók azt jelezték, hogy a zenét önmagáért (dallam, harmónia, ritmus stb.), illetve azért szeretik, mert segít a pihenésben és a gondolkodásban – a zene élvezetének ezek voltak a legfőbb tényezői. Emellett a magyarországi szlovákok a zene jelentőségére a gyermekkori emlékek összefüggésében is utaltak. A 2. ábra bemutatja, hogy milyen okok húzódnak meg egy bizonyos típusú zene választása, szeretete mögött. Látható a zene önmagáért (dallamáért, harmóniájáért és ritmusáért) való értékelésének és elfogadásának egyértelműsége – majdnem minden negyedik válaszadó (23%) ezt jelölte meg. A szlovákok további 18%-a szerint a zene segít a pihenésben és a gondolkodásban. A zenei választásban ugyancsak erős szempontnak tekinthetők a gyermekkori emlékek, s csak néhány százalékponttal maradnak el emögött a családi emlékek és a szocializáció.

Szinte elhanyagolható arányban jelölték meg a résztvevők a „hazámra emlékeztet” választ, s noha nem egyértelmű, hogy itt melyik országra gondoltak a válaszadók, de az adatok azt sugallják, hogy az etnikai származás szerinti országukra, s nem a lakóhelyük szerinti országra, Magyarországra gondolhattak.

2. ábra
A magyarországi szlovákok zeneválasztásának okai (%)

Forrás: ENRI-VIS, 2009/10.

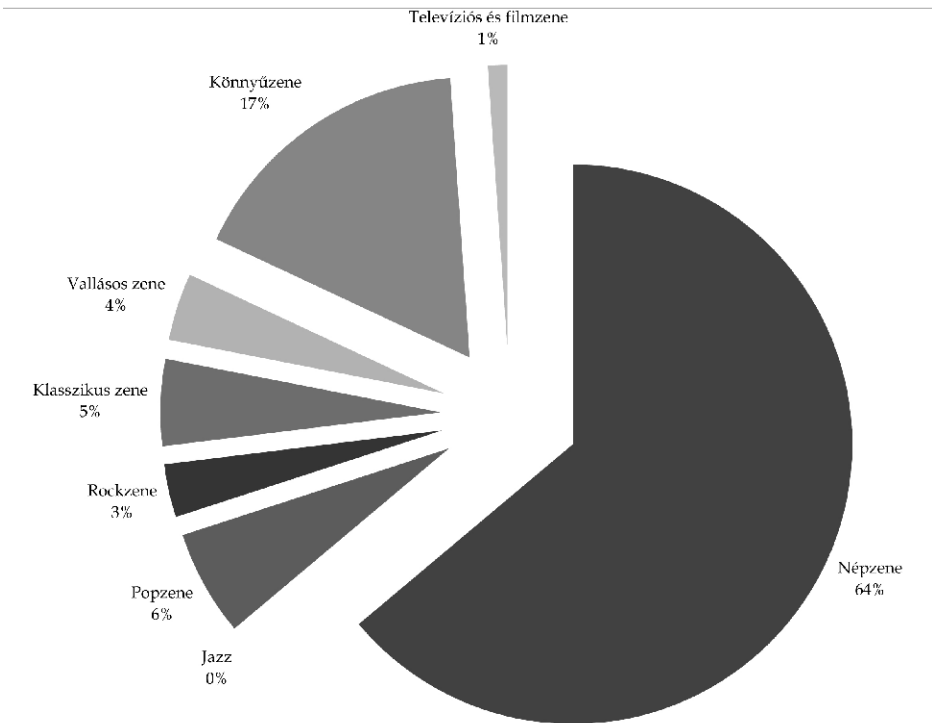
Azt, hogy a legkedveltebb zene milyen zenei műfajhoz tartozik, külön tanulmányban kellene vizsgálni, hiszen a zene modern világában a csoportosítás rendkívül összetett. Strukturált, kötött válaszadási lehetőséget biztosító skálánkat úgy alakítottuk ki, hogy figyelembe vettük a *Kulturális identitások és zene* kutatás¹⁹ nyitott kérdéseire adott válaszokat, valamint az *Énekfa* projekt eredményeit is.²⁰

Az ENRI-VIS kutatásból kiderült (3. ábra), hogy a magyarországi szlovákok között egyértelműen a népzene a legkedveltebb: a népzene-t a válaszadók 63%-a jelölte meg a legkedveltebb zeneként. Tekintve, hogy a válaszadókat

nem kértük meg arra, hogy nevesítsék az általuk leginkább kedvelt zenét, ez egyaránt jelentheti a szlovák és a magyar népzenet. A válaszadók 17%-a számára a könnyűzene a legkedveltebb. Mindent egybevetve a magyarországi szlovákok a kutatásban szereplő másik négy etnikai kisebbséghez viszonyítva szignifikáns mértékben jobban kedvelik a népzenet és a könnyűzenét (musicalek).²¹

3. ábra

A magyarországi szlovákok zenei műfajok terén meglévő preferenciái (%)

Forrás: ENRI-VIS, 2009/10.

A magyarországi szlovákok zenei preferenciáinak statisztikai vizsgálata a zeneválasztás mintáiról csak pillanatfelvételt képes adni, anélkül, hogy a választás mögötti okokat és *jelentésrendszert* mélyebben fel tudná tárni. A választás jelentésrendszerébe azok a párhuzamosan folytatott kvalitatív kutatások tudnak betekintést adni, amelyeket a *Kulturális identitások és zene* kutatás keretében Magyarországon a szlovák kisebbség körében készítettek; e kutatás válaszadói között megtalálhatóak az etnikai többségi népességből való válaszadók is.

A kvalitatív életrajzi interjúkat²² Budapest és Tótkomlós szlovák etnikumú lakosai között készítettem el. Európa más fővárosaihoz hasonlóan Budapest is egy etnikai *olvasztótégely*, a zene területén szerzett hírneve Európában és a világon is széles körben elismert. A kvalitatív kutatás másik települése, Tótkomlós, Magyarország délkeleti részén fekszik; a szlovák közösség több mint 200 éve él itt egybefüggő tömbben.²³ Tótkomlós szerepelt a *Kulturális identitások és zene* kutatásban is, Budapest azonban nem. Tanulmányomban mindkét kutatás adatait felhasználtam.

A szlovákok első zenei emlékei és legkedveltebb zenéi

A tótkomlói szlovákok első zenei emlékei többnyire gyerekdalok, többnyire magyar nyelven; ugyanez jellemző a környékbeli magyarokra is. Az a környezet azonban, ahol ezt a zenét először hallották, jelentősen eltér: a szlovákok a nyilvános tereket, a magyarok viszont a családjukat és az otthonukat, vagyis magánjellegű tereket említettek.

A szlovákok esetében az első zenei emlékek forrásai változatosabbak, számos média is a források között szerepel: tv, rádió, mozi (felvételtől hallgatott zene). A magyar közösség esetében ezzel szemben jellemzőbb a szülők és nagyszülők által énekelt vagy játszott zene, illetve a magnóról, CD- vagy DVD-lejátszóról hallgatott zene.²⁴

A szlovák családoknak az első zenei emlékekre gyakorolt hatását tükrözi, hogy a zenén keresztül a szlovákok hogyan emlékeznek a *szlovákság* első tapasztalataira, és miként fogalmazzák meg etnikai identitásukat:

*Liz,*²⁵ *szlovák nő* (ENRI-Zene kutatás, 2009):²⁶ „hát, az az igazság, hogy én tősgyökeres szlovák vagyok, és azt mondom, magyar, a magyarhoz kötődöm, mert csak gyerekkoromban tanultam és hallottam szlovák népdalokat, azóta soha. Vagy ami szlovák volna. De meg kell mondanom Önnek, amikor elmegyek az anyák napi ünnepségre, ahova az unokáim meghívják, és ők szlovákul énekelnek, az is megérint, mert nagyon szépek ezek a dalok, amiket mostanában énekelnek... Ez jó, de ezeket egy évben csak egyszer hallom, nem minden nap. Más lenne a helyzet, ha hallgathatnánk a rádióban vagy a tévében.”

A szlovák kulturális örökség megőrzésének fontosságát egy másik, ugyanahhoz a generációhoz tartozó nő hangsúlyozta, amikor a szlovák dalokról beszélt:

Ann, *szlovák nő* (ENRI-Zene kutatás, 2009), a szlovák énekekről: „ez az egyik módja a nyelv és a kultúra megőrzésének. Szükséges hozzá... Épp tegnap beszélgettem egy asszonnyal, aki kilenc éve lakik itt, és aki teljesen magyar, egy szót nem tud szlovákul, és arról is meg volt győződve, hogy soha nem is fog tudni megtanulni. Mégis azt mondta, hogy minden egyes alka-

lommal elsírja magát, amikor látja az embereket énekelni és táncolni a táncsoportban, és azt is mondta, hogy még a gyerekeit is elviszi majd a szlovák iskolába, hogy ők is megtapasztalhassák ugyanezt, amit ő maga nem tudott megtapasztalni...”

Az első zenei élményeket a szlovákok életrajzi elbeszéléseikben is erőteljes emlékeként említik. A válaszadók többsége szülei és nagyszülei révén, illetve zenekari hangszeres zenélés résztvevőjeként, énekkari éneklés során vagy zenei fesztiválok látogatójaként találkozott először a szlovák és magyar énekekkel.

Identitás és a zene meghatározása

Kvalitatív kutatásaink – az életrajzi interjúk és a *Kulturális identitások és zene* kutatás – egyik általános megállapítása, hogy a zene valóban fontos szerepet játszik a szlovák emberek életében, családjukban és közösségükben. A legmeglepőbbnek az bizonyult, hogy válaszadóinknak milyen nagy tapasztalata van az aktív zenélésben: a hangszeres zenélésben, az énekkari éneklésben, a karének kísérésében és a táncban. A zenélésben és a zenével kapcsolatos tevékenységekben való aktív részvétel lehet az egyik oka annak, hogy a válaszadók részére semmilyen nehézséget nem jelentett az úgynevezett zenei kérdések megválaszolása. Az egyetlen nehézség, úgy tűnik, annak meghatározása volt, hogy milyen zenei műfajt vagy a zenének mely aspektusát szeretik a legjobban. Terjedelmi okok miatt tanulmányomban nem térhetek ki a zene és az identitás közötti kapcsolatoknak az ENRI-East kutatásban feltárt valamennyi vonatkozására, vizsgálódásomat a kvalitatív kutatás azon eredményeire összpontosítom, melyek célja a zenei preferenciák és ezek okainak meghatározása volt. A magyarországi szlovákok életrajzi beszámolóit világosabbá teszik majd, hogy mi is járt a válaszadók fejében, amikor zenei preferenciáikról nyilatkoztak, és arra is fény derül, hogy ezek a választások hogyan függnek össze az etnikai csoporthoz tartozás érzésével.

A magyarországi szlovákok körében a népzene számít a legkedveltebb zenei műfajnak (3. ábra). A föld erejében gyökerező és a nép nemzeti karakterét visszatükröző népzene szimbolizmusát Nyugaton²⁷ és a kelet-európai országokban²⁸ is számos, a népzene újjáéledésével foglalkozó tanulmány tárgyalta már.

Az újjáéledés legjellegzetesebb és legfontosabb mozzanata nem is a tradicionális dallamoknak modern zenei formákba öntése és a modern pop- és rockzenében használatos hangszerekre való alkalmazása, hanem az új népzene az új nemzeti identitások újraformálódási folyamatába való becsatlakoztatása volt.²⁹ Nem került el ez a folyamat Magyarországot sem, ahol a népzene újjáéledése több lépcsőben ment végbe.³⁰

Ezeket a tényezőket figyelembe véve kezdtem el az életrajzi interjúk és a tótkomlói zenei vizsgálat elemzését. A kvantitatív felmérés kérdőívében a népzene fajtájára nem kérdeztünk rá, ez azonban kiderült az interjúkból. Úgy tűnik, általában a népzene és a magyar népzene a szlovákok legkedveltebb zenéje (vö. 1. és 3. *ábra*). Ezen aspektust azoknál a válaszadóknál vizsgáltam, akik identitásukat szélesebb értelemben:

- szlovák származású magyarként és
- Magyarországon élő szlovákként

határozták meg.

Az emberek különböző módon viszonyulnak a népzenehez, vannak, akik a gyermekkori emlékekhez kötik. A szlovák népzenehez kapcsolódó tevékenységek többségét szintén a múlthoz kapcsolják: ahhoz az időszakhoz, amikor iskolába vagy éppen óvodába jártak. Vannak ezzel szemben olyanok is, akik a szlovák zenével kapcsolatos élményeiket a szüleikkel és nagyszüleikkel, vagyis a családjukkal kapcsolják össze. Meglepetéssel tapasztaltuk azt a könnyedséget, amivel az emberek a szlovák és magyar kulturális háttérű/nyelvű népdalokról beszéltek. A kétnyelvűség válaszadóink zenével kapcsolatos mindennapos tevékenységének része – legyen szó a zene passzív vagy aktív fogyasztásáról, mint amilyen a nagymama énekének vagy rádióműsoroknak a hallgatása mindkét nyelven, vagy modern zene hallgatása magyarul és szlovákul.

Péter, szlovák származású nyugdíjas magyar férfi:

„K.: És gyakran hallgat szlovák népzene-t?”

V.: Korábban igen, de ma már nem gyakran. Sokszor játszom a (*megmondja a nevét*) zenekarral, legtöbbször tanítok, ők szlovák zenét ugyanúgy játszanak, mint mindenféle népzene-t. Emiatt aztán egy kicsit közelebről ismerem, vannak lemezeim is, de nem tanultam, soha nem is volt része a mindennapi életemnek.”

Szandra, szlovák származású magyar nő, a szlovák népzenevel kapcsolatban zenekari zenészként és néptáncosként szerzett tapasztalatairól beszélt:

„V.: Tagja voltam a zenekarnak, néptáncos is vagyok a szlovák iskola miatt, az a közösség számomra örökre megmarad. Bármikor visszamehetek. Nemrég épp arról beszélgettünk, hogy tavaly volt egy nagy fesztivál; akkor hívtak vissza engem is, mert majdnem hat éve már nem vagyok a zenekar aktív tagja, de ha bárhova hívnak, örömmel megyek velük... hát, teljesen magyar környezetben nőttünk fel. Énekeket a nagymamámtól tanultunk, és az is tény, hogy szlovák iskolába jártunk. De nem, alapvetően nem. Nem érzem magam szlováknak.

K.: És magyar vagy szlovák zenét hallgat többet?

V.: [...] Hát, inkább magyart. Zenekarit, nem szimfonikust, [...] fúvószenekar szintén szlovák. Azok a polkák, amiket játszottunk, és az indu-

lók. Hát, ezeket is szeretem. Ezek szlovákok. Adam³¹ vagy bárki is írta trombitára, ezek nagyon jók. Ez szintén polka jellegű. Ezeket is szeretem, hallgatjuk ezeket, mert ha megvan a zenekar CD-je, akkor hallgatjuk. Ezért aztán nem mondhatom, hogy egyáltalán nem hallgatok szlovák zenét. A múltkor volt valami a szlovák házban, egy program, elmentünk [mondja a nevet] és a szlovák iskola tanulói énekeltek, magnóról ment a kíséret. Ezek is szlovák énekek voltak. Nagyon klasszak voltak, ezek gyerekdalok is, de én nem ismerem ezeket, a lányom szerette nagyon. Táncolt is. Szóval nem nagyon tudom, hogy milyen a szlovák zene, mert, ahogy mondtam, nem igazán hallgatunk szlovák zenét...”

Kassai, szlovák fiatalember:

„K.: Milyen népzene? Magyar vagy szlovákot?

V.: Inkább magyart... de meg szlovákot is, meg magyart is. Azt, amit mindenki ismer. Nem vagyok nagy szakértő.”

Jánosné, szlovák nő:

„K.: És szlovákot vagy magyart?

V.: Na, szlovákul nem is tudom elmondani... Nem, van néhány... az óvodában is tanultunk egy kicsit szlovákul, már volt akkor szlovák nyelvű oktatás, de választható volt, nem mindenki tanulta. Ma mindenki, az összes gyerek tanul szlovákul a komlói óvodában. Úgyhogy vegyes volt. Inkább magyar, de voltak szlovák énekek is.”

László, szlovák fiatalember:

„V.: Hát... néptáncokat is táncolok, a táncnak köszönhetően voltam Szlovákiában is, vannak ott előadásaink.

K.: Ezek szerint nem csak szlovák táncokat tanulnak ott?

V.: Nem. Más táncokat is tanulunk. Most csak szlovákot tanulunk, de itt, Tótkomlóson komlói táncokat tanulunk, a régi táncokat, melyeket őseink táncoltak, amikor ide leköltöztek. Jól táncolunk magyar táncokat is, de általában szlovákokat.

K.: És másik óvodába járt, magyarba?

V.: Hát, ha úgy vesszük, a szlovákot minden óvodában tanítják. Mondókákat, dalocskákat valamennyire mindenütt tanítanak, néha arra is van lehetőség, hogy beszéljenek, de persze ez korántsem olyan komoly, mint az iskolában, ez csak egy kis tapogatózás, hogy megtudják, kiben van hajlandóság, és hogy akar-e szlovák iskolába menni.

K.: Voltak szlovák darabok köztük?

V.: Igen, persze. Volt jó néhány szlovák tánc, és voltak polkák is, amire táncoltunk... táncoltunk... úgy értem, játszottunk.”

Erdei Ferencné, nyugdíjas szlovák nő (a beszélgetés arról folyt, hogy a hölgy milyen élményeket szerzett a népdalokról, amikor a nagymamája énekét hallgatva megtanulta azokat):

„K.: Szlovák és magyar is?

V.: Mindkettő, igen. Hát, a magyart az iskolában tanultuk, a szlovákat pedig a nagymamámtól tanultam. Mivel magyar iskolába jártam, nem vehettem részt a szlovák néptáncban, de a lányok a szlovák iskolába jártak, és ott mindkettőt megtanulták. És az unokák is, a magyar és a szlovák néptáncokat is, így aztán mindent megtanultak. Úgyhogy ez a mi élettörténetünk.

K.: Melyik az első ének, amire emlékszik? Mi az első emléke?

V.: Gyerekkoromból? »Kis kút, kerek kút van az udvarunkba. / De szép barna kislány van a szomszédunkba. / Csalfa szemeimet rá se merem vetni. / Fialat az édesanyám, azt is kell szeretni.« Ez a gyerekkoromban volt, ez volt a magyar. A szlovák pedig »Anička, dušička« – mivel anyámat is, nagyanyámat is Annának hívták – »kde si bola«³² [*szlovákul folytatja*]... Anna, úgy is van, anyámat is, nagyanyámat is Annának hívták, a lányomat is [*nevet*]. No, ezek voltak az első énekecskék, aztán jöttek a bálók, voltak komolyabb magyar dalok meg szlovák dalok a tánchoz, de a szlovákok a tánchoz nem... inkább a magyar énekekre táncoltunk, ami a tévében is ment, és a lányok is, és ezeket szoktuk meg, mivel ilyen szlovák dalokat nem ismertünk. Ezt a műfajt itt nem használták, a magyart, azt inkább.

K.: Jól értettem, hogy első emléke egy magyar ének?

V.: Hát, nekem, végül is mindegy. Ami az éneket illeti, a szlovák volt az első, mert iskolába mentem, egy szót sem tudtam magyarul, amikor az első osztályba kerültem.

Általában részt vettünk a hagyományos szlovák lakodalmi táncokban, amikor a menyasszony fekete ruhát visel. És általában táncoltunk más környékbeli falvakban is, például Bánhegyesen...”

Eszter, Magyarországon élő szlovák nő:

„K.: ...szlovák vagy magyar népzene?

V.: Mindegy. Ahogy jön. Amit csak hallottam, tanultam vagy ismerek. Ami csak eszembe jut.”

Forgács, nyugdíjas szlovák férfi:

„V.: És hát persze próbálom hallgatni a saját műsorunkat is, a szlovák műsort, ami minden este két óra hosszát tart. Zene is van. Van, amikor jólesik a zene, pihentet... az MR4 műsorai, ezek a kisebbségi [*úgy érti, etnikai kisebbségi*] műsorok reggeltől indulnak kétóránként. Például horvát zene, balkáni zene. De szeretem a német zenét is, közel áll hozzám,

aztán a cseheken és a szlovákokon keresztül, a polkának hagyománya van... Hát... Mostanában magyar dalokat hallgatok, ha Szegeden vagyok, az emberek teljesen meghülyültek [*nevet*], de vannak CD-im a kosiban, a fiam Metallicája meg mindenféle zene.

K.: És hallgat szlovák zenét?

V.: Igen, néha. Rendszeresen veszek szlovák CD-ket Szlovákiában, többnyire popzenét, és azt is meghallgatom.”

Istoán, szlovák férfi:

„V.: [...] Szintiszta nosztalgiából felvettünk egy CD-t, vagy lehet, abban az időben inkább egy kazettát, abban az egész időszakban a két nyelvűségért harcoltunk. Az összes számnak volt magyar és szlovák változata is, általában. A felvételt a rádió szegedi stúdiójában készítettük 1988-ban, még a rendszerváltás előtt. A szlovák anyagunkat is ott vették fel, amiért máig vállalom a felelősséget, a dalszövegekért és a zenéért is.

K.: Emlékszik arra, hogy gyerekkorában mit szeretett hallgatni?

V.: Igen. Meg voltam örülve az összes nagy magyar rockbandáért. Nagy rajongója voltam a Piramisnak, a P. Mobilnak, a Beatricének és Hobónak. Rendszeresen mentünk a lőrinci ifjúsági parkba, ahol az egyik héten Hobo lépett fel, a másikon a Beatrice. Mindent, ami kemény volt... Ott voltam a Korál legelső buliján, az ifjúsági parkban többször is egy héten. Ha rockzene volt, én ott voltam. Ezen a zenén nőttem fel, lényegében, ezen a dallamos magyar rockzenén, és mindenben, ami ennél keményebb volt... a punkig bezárólag...”

Érzelmi reakciók a zenére

Az érzelmi reakciók mélyebb bepillantást engednek abba, hogy mit is jelent a válaszadók számára a zene: nagyon személyes érzelmi reakciók tapasztalhatók úgy a szlovák és a magyar zene (melyek között a válaszadók néha nehezen tudnak választani), mint a különböző eredetű, európai vagy globális zene vonatkozásában. A válaszadók, elmondásaik alapján, többnyire pozitív és megható érzéseket élnek át a zene hallgatása során, ezek az érzések azonban nem csak a magyar és/vagy a szlovák zenével, népzennel kapcsolatban jelentkeznek. Mindez egybevág a kvantitatív vizsgálat eredményeivel, mely szerint a magyarországi szlovák kisebbség körében a zenét mint olyant nagyra értékelik.

Péter, magyar férfi:

„K.: És milyen érzéseket kelt Önben, amikor zenét hallgat?

V.: Jó. Jó érzéseket. Amint mondtam, szeretem a népzene és azt is, ahogy újabbán játsszák, de persze sok minden mást is. Szeretem a vá-

rosi zenét is, amit a kávéházakban játszanak, a régi és az új zenét egyaránt. De a népzene újfajta irányzatai közül szeretem a nemzetek zenéjét is. Nem érzem magamhoz közelebb a szlovák zenét, mint egy délszláv vagy akár román vagy török-román zenét, de végül is mindegy. Még ha európai, nyugat-európai... Másfajta zenéket is szeretek.”

Szandra, magyar nő:

„K.: Amikor ezeket a magyar vagy szlovák népdalokat játszsa, érez bármi...?”

V.: Nem, nem nagyon...” – aztán megmagyarázza a válaszát: „A zene nem ad nekem identitást. Nem érzem magamat magyarabbnak, vagy amikor német számokat játszom, nem érzem magam németebbnek. Nem.”

Jánosné, szlovák nő:

„K.: És milyen zene érinti meg jobban? A magyar vagy a szlovák? Ha népzeneről van szó.

V.: Ha népzeneről van szó... Hát, nem tudom. Őszintén megmondom, nem tudom eldönteni. Mindkettőt szeretem.

K.: Mindkettőt?

V.: Igen, mindkettőt. Szeretem a szlovák néptáncot, mindkettőt szeretem...

K.: De a magyart vagy bármi más?

V.: Mindenfélét, persze. De leginkább a németet. Tehát többnyire külföldit. Csak néhány szlovákot. Csak néhányat. Nem sokat. A zenekar szokott szlovák zeneszerzőktől is játszani, például polkákat és más számokat, de amit kottából játszanak, amiből tanulnak, csak néhány van.

K.: És ha a népzeneik közül választania kellene, inkább a magyar vagy inkább a szlovák zenét választaná?

V.: Nem tudom. Tényleg nem tudom. Szeretem a szlovák népzeneit, vannak szép népdalok és a gyerekek sokat éneklük ezeket a dalokat, de emellett több magyart ismerek, és jobban is ismerem ezeket.”

Ha van egyetlen olyan zenemű, amely erős nemzeti kötődéssel bír, az az egy a nemzeti himnusz. A legkedveltebb zenék között a nemzeti himnuszok előkelő helyen szerepeltek a Tótkomlóson végzett *Kulturális identitások és zene* kutatásban is; emellett sokan tettek említést a nemzeti himnuszokról az életrajzi interjúkban is. A *Kulturális identitások és zene* kutatás során és az életrajzi interjúk elemzésekor csapatunk egyik fontos megállapítása volt, hogy a válaszadók milyen nagyra értékelik a zenei minőséget:

Jánosné, szlovák nő:

„K.: És melyik himnusz érinti meg jobban, amikor hallja?

V.: [...] Hát, teljesen mások. A szlovák sokkal ritmusebb, olyan, mint egy induló. A magyar meg olyan... nagyon ritka, hogy egy himnusz nagyon lassú legyen, és ezért szeretem mindkettőt. Nálunk a [nemzeti] ünnepeken mindkettőt játszzák. És mindkettő fontos nekem. Nem tudom megmondani. Persze ha sorrendet kellene felállítanom, a magyar lenne az első, azt gondolom, ez így normális, de mindkettőt hallgatom.”

Szandra, szlovák származású magyar nő:

„K.: [...] Azt akartam megkérdezni, hogy melyik nemzeti himnuszra ver szaporábban a szíve. A magyarra?

V.: [*nevetve mondja*] A magyarra. Ismerem a szlovákot is; még el is tudom énekelni, de nem most, mert játszottuk a zenekarral, de... A szlovák himnusz is szép, de a magyar. És a székely himnuszt is nagyon szeretem. Nem vagyok oda Erdélyért, és nem vagyok olyan, aki újra akarja egyesíteni a régi Magyarországot, de azért nagyon szeretem. Voltunk a szomszédban egy esküvőn, ott játszották a székely himnuszt, és annyira szép. Énekelték, úgyhogy... nagyon megható volt. Nagyon szép volt. És meg is értem. Tudom, hogy a szlovák himnusz miről szól, mert tanultuk, de más az, amikor az anyanyelveden szól, még akkor is, ha az nem a magyar, hanem a székely. Szép volt. A magyar természetesen. Én magyar vagyok...”

Az identitás és a zene kapcsolatáról olyan vélemények is elhangzottak, amelyek a zenének önmagában való fontosságát hangsúlyozták, illetve lényegesként azt emelték ki, „hogy szépen adják elő. Az érzés, amit a zene képes adni”.

Következtetések

Kutatásomban megpróbáltam a magukat magyarországi szlovákként és szlovák származású magyarként meghatározó személyek zenei preferenciát empirikus úton megvizsgálni, illetve feltárni, hogy vajon ezek a preferenciák kötődnek-e etnikai származásuk kultúrájához. Nem könnyű ezt a kapcsolatot kimutatni, hiszen identitásukat a szóban forgó személyek állampolgárságuk és kulturális/etnikai származásuk alapján fejezik ki és határozzák meg önmaguk számára, s emellett fontos magának a zenének a dallamossága is, amely az emberek érzelmeire hat és szavakkal sokszor nem kifejezhető.

Nem lehet vitás, hogy egyetlen olyan szociológiai tanulmányban, amely főként a szlovákokkal foglalkozik, nem tudjuk szétválasztani azokat a ténye-

zöket, amelyek az etnikai kisebbségek, illetve Magyarország etnikai többségi lakossága etnikai identitásának formálódását befolyásolják, olyan csoportoké, amelyek nemzedékek óta egymás mellett élnek és szélesebb értelemben hasonló hatásoknak vannak kitéve az oktatás, a média, a közösségi és az általános globális folyamatok révén. A magyarországi szlovák közösség példája egyértelműen alátámasztja ezt. Az e kérdéskörben született etnozenezetudományi tanulmányok a népzene „kevert és újramevert” (*mixed and remixed*) repertoárjaként írják le ezt a jelenséget, amely „a kulturális csoportok közötti kiterjedt zenei cserére” vezethető vissza.³³ Ha sokszor kis falvaknak és városoknak két vagy még több nevük van, miért ne lehetne a legnépszerűbb zenének két szövegváltozatuk, különböző nyelveken? A válaszadóink által ismert zenék általában a fiatalokukra nyúlnak vissza, az iskolában vagy a családjukban tanulták, a rádióban vagy zenei fesztiválokon hallották azokat; egyszerre érzik magukénak a szlovák és a magyar közösség tagjai.

A magyarországi szlovákok általában a magyar zenét kedvelik, ami annak is tulajdonítható, hogy a szlovákok magyarul tanulnak és beszélnek, és magyar nyelvű műsorokat néznek és hallgatnak. Tévedés volna azonban azt feltételezni, hogy a magyarországi szlovákok életében a szlovák zene háttérbe szorult. Nagyon is előkelő helyen áll a válaszadók azon emlékeiben, amelyek a gyermek- és fiatalokukhoz, a családjukhoz és a szlovák iskolához, a szlovák néptánckultúrához kötik őket, és amely a jó zene szeretetéből táplálkozik. A kutatásban megkérdezett tanulók érdeklődése a magyar és a globális zene felé fordul, számukra az a fontos, hogy a zene „dallamos” legyen.

(Fordította: Böszörményi Jenő)

Jegyzetek

- 1 CZEKANOWSKA, Anna: Continuity and Change in Eastern and Central European Traditional Music, In: SLOBIN, Mark (ed.): *Retuning Culture. Musical Changes in Central and Eastern Europe*, Duke University Press, Durham-London, 1996, 92-98. p., 95. p.
- 2 L. ÖRKÉNY ANTAL – SIK ENDRE: Slovaks in Hungary, *Slovak Journal of Political Sciences*, 2011, 11(3), 211-229. p., <http://revue.kpol.ff.ucm.sk/rocnik-11/cislo-3/slovenska_politologicka_revue_3_2011.pdf> (letöltve: 2012. 11. 05.); SIK Endre: *Minorities report*, ENRI-EAST Working paper, 2010; NURSE, Lyudmila – SIK, Endre: Cultural Identities and Music: identity of place and cultural identities of generations. Hungarian 3G case study, In: AXFORD, Barrie – HIGGINS, Richard (eds.): *The Globalization of Culture and the Culture of Globalization*, Cambridge Scholars Press, Cambridge, 2011.
- 3 HROCH, Miroslav: *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups Among the Smaller European Nations*, Columbia University Press, New York, 2003, 98. p.

- ⁴ L. ezzel kapcsolatban: MAVRA, Miroslav – McNEIL, Lori: Identity Formation and Music. A Case Study of Croatian Experience, *Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge*, Vol. 5. 2007, No. 2, 1–20. p.; ANDERSSON, M.: Singing as a Cultural Identity, *European Culture and European Journalism*, 2007; STOKES, Martin (ed.): *Ethnicity, Identity and Music. The Musical Construction of Place*, Berg Publishers, Oxford–New York, 1994; LEVY, Claire: Who is the 'other' in the Balkans? Local ethnic music as a *different source* of identities in Bulgaria, In: WHITELEY, Sheila – BENNETT, Andy – HAWKINS, Stan (eds.): *Music, Space and Place. Popular music and cultural identity* (Ashgate popular and folk music series), Ashgate, Aldershot, 2005; BUCHANAN, Donna A.: *Performing Democracy. Bulgarian Music and Musicians in Transition*, The University of Chicago Press, Chicago–London, 2006.
- ⁵ BOLHMAN, Philip V.: *The Music of European Nationalism. Cultural Identity and Modern History*, World Music series, ABC-CLIO, 2004.
- ⁶ NURSE-SIK: *i.m.*
- ⁷ BOURDIEU, Pierre: *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*, Routledge Classics, London – New York, 1984/2010.
- ⁸ *Uo.*, 5. megkülönböztetés: „A kérdező felolvasott egy listát, amelyen tizenhat zenemű szerepelt. Ezt követően arra kérte a válaszadót, hogy nevezze meg a művek zeneszerzőjét. Míg a csak elemi iskolai vagy szakmunkás végzettséggel rendelkezők 67%-a, addig a BEPC végzettségűek [Franciaországban a középfokú tanulmányok első ciklusát követően, 14–16 éves korban megszerezhető diploma – *a Ford.*] 45%-a, az érettségizettek 19%-a, a műszaki főiskolások és a felsőfokú tanulmányokat megkezdők 17%-a, végül a legalább alapfokú felsőfokú képzettséggel rendelkezők 7%-a nem volt képes kettőnél több zeneszerzőt megnevezni (a tizenhatból). Míg a megkérdezett kétkezi munkások és irodai dolgozók közül senki sem tudott tizenkettő vagy annál több zeneszerzőt megnevezni, a művészek” és a tanárok 52%-a (a felsőoktatásban dolgozó oktatóknak pedig 78%-a) volt erre képes.
- ⁹ *Uo.*, 6. p.
- ¹⁰ BIDDLE, Ian – KNIGHTS, Vanessa: National Popular Musics: Betwixt and Beyond the Local and Global, In: UŐK. (eds.): *Music, National Identity and the Politics of Location*, Ashgate, Aldershot, 2007, 1–15. p., 1. p.
- ¹¹ HUDSON, Robert: Popular Music, Tradition and Serbian Nationalism, In: BIDDLE-KNIGHTS (eds.): *i.m.* 161–178. p.; FROLOVA-WALKER, Marina: Music of the soul? In: FRANKLIN, Simon – WIDDIS, Emma (eds.): *National Identity in Russian Culture*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, 116–131. p.; MAVRA-McNEIL: *i.m.*; BOLHMAN: *i.m.*; ANDERSSON: *i.m.*
- ¹² Az ENRI-EAST egy nemzetközi kutatási projekt: „Interplay of European, National and Regional Identities: Nations between states along the new eastern borders of the European Union” (Az európai, a nemzeti és a regionális identitások kölcsönhatása: nemzetek és államok az Európai Unió keleti határán), része az EU 7. keretprogramjának. A kutatás nyolc kelet-európai országra terjed ki: Oroszország, Ukrajna, Fehéroroszország, Litvánia, Lettország, Lengyelország, Szlovákia és Magyarország.

¹³ L. NURSE-SIK: *i.m.*

¹⁴ Ezzel kapcsolatban L. DENORA, Tia: *Music in Everyday Life*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000; BENNETT, Andy: *Culture and Everyday Life*, Sage Publications Ltd, London, 2005; FRITH, Simon: *Music and Everyday Life*, In: CLAYTON, Martin – HERBERT, Trevor – MIDDLETON, Richard (ed.): *The Cultural Study of Music. A Critical Introduction*, Routledge – Taylor and Francis Books, London–New York, 2003, 92–101. p.; ROBERTSON, Paul: *Music and the Mind*, Channel 4 Television, London, 1996.

¹⁵ Ezzel kapcsolatban L. SMITH, Anthony D.: *National Identity*, A Penguin Book. Politics. Current Affairs, 1991; GUIBERNAU, Montserrat: *The Identity of Nations*, Polity Press, Cambridge, 2007.

¹⁶ DENORA: *i.m.*, 153. p.

¹⁷ A kérdések a következők voltak; strukturált kérdés / kötött válaszadási lehetőség: „Milyen zenét hallgat szívesen?“, amelyre a következő válaszok voltak adhatók: etnikai eredetű zene; az állandó lakhely országának zenéje; más országok zenéje; illetve nincs preferencia. Arra is lehetőséget biztosítottunk, hogy a résztvevők a „nem szeretem a zenét“ választ adják, vagy ne válaszoljanak. A következő kérdésben rangsorolni kellett azokat a szempontokat, amelyek alapján szeretik az általuk kedvelt zenét. Ezt követte a részben strukturált kérdés a kedvelt zeneművek műfajáról, végül pedig a strukturált kérdés / kötött válaszadási lehetőség arról, hogy a válaszadó részt vesz-e az etnikai származásához kapcsolódó zenei csoportban vagy dalárdában.

¹⁸ NURSE-SIK: *i.m.*

¹⁹ A *Kulturális identitás és zene* egy kvalitatív kutatás, melynek célja a zenei emlékek és a nemzeti, etnikai, regionális és európai identitások közötti, nemzedékeket és kultúrákat összekötő kapcsolatok feltárása, illetve annak vizsgálata, hogy mindez hogyan hat az életmódra és a jólétre. Az alkalmazott módszertani megközelítés egyik fontos jellemzője többféle technika egyidejű használata: a legkedveltebb zenéről őrzött emlékek felidézése, a kvantitatív kutatás módszerei, kvalitatív interjúk készítése három generáció tagjaival, illetve más fókuszcsoportos családokkal, melyek hasonló életrajzi jellemzőkkel, zenei preferenciákkal és zenei emlékekkel rendelkeznek.

²⁰ Az Énekfa-módszert a zenész és oktatási szakember, dr. Chika Robertson dolgozta ki az Anglia déli részén 2004-ben folytatott *Énekfa* projekt számára. A projekt célja az volt, hogy a fiatalokat arra bátorítsa, hogy szüleik és nagyszüleik gyermekkori zenei emlékeiről faggassák, és megrajzolják a háromgenerációs családok „énekfáit“ (L. www.songtrees.com). A projekt eredményeként a gyermekkori emlékektől a felnőttkorig terjedően létrejött a résztvevők kedvelt zenéinek listája, amelyben az egyes zeneműveket zenei műfajok szerint csoportosították.

²¹ NURSE-SIK: *i.m.*

²² Tizenkét életrajzi interjút vizsgáltunk, melyeket a TÁRKI szociológusai 2010-ben készítettek Magyarországon. A tizenkét válaszadó közül hat volt nő és hat férfi, a résztvevők a magyarországi szlovákok különböző generációit reprezentálják. Négy életrajzi interjú készült Tótkomlóson, a többi nyolc Budapesten.

²³ SIK: *i.m.*; ÖRKÉNY-SIK: *i.m.*

- ²⁴ NURSE-SIK: *i.m.*
- ²⁵ A különböző kvalitatív vizsgálatokban részt vevő valamennyi válaszadó nevét identitásuk védelmében megváltoztattuk.
- ²⁶ A szövegbeli idézetek az eredetileg magyar vagy szlovák nyelven készült, de angol nyelven leírt szövegek fordításai. Az angol nyelvű leírást az eredeti interjúk magyar készítői végezték.
- ²⁷ COLLINS, S.: Foreword, In: *The Folk Handbook. Working with Songs from the English Tradition*, Backbeat Books, New York, 2007; BEND, Mark: The Folk Revivals, In: *The Folk Handbook. Working with Songs from the English Tradition*, Backbeat Books, New York, 2007; STOKES: *i.m.*
- ²⁸ BOHLMAN: *i.m.*; MAVRA-O'NEIL: *i.m.*; BUCHANAN: *i.m.*; CZEKANOWSKA: *i.m.*
- ²⁹ ANDERSSON: *i.m.*; BOHLMAN: *i.m.*; CZEKANOWSKA: *i.m.*; SLOBIN (ed.): *i.m.*
- ³⁰ FRIGYESI, Judit: The Aesthetic of the Hungarian Revival Movement, In: SLOBIN (ed.): *i.m.*, 54–75. p.; LANGE, Barbara Rose: Lakodalmas Rock and the Rejection of Popular Culture in Post-Socialist Hungary, In: SLOBIN (ed.): *i.m.*, 76–91. p.
- ³¹ Valószínűleg utalás Adam Barthalt polkájára. Adam Barthalt amerikai zenész és előadóművész, az Adam Barthalt Polkazenekar alapítója.
- ³² „Annácska, lelkecském, hol voltál...”
- ³³ BOHLMAN: *i.m.*, 211. p.